

Semiotic Analysis of a Ghazal by Hafez

Elahe Shahi *

Mohsen Zolfaghary

Hassan Heidary

Corresponding Author, PhD Student in Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. E-mail: ezadebaran@gmail.com

Professor, Department of Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. E-mail: m-zolfaghary@araku.ac.ir

Professor, Department of Persian Language and Literature, Arak University, Arak, Iran. E-mail: h-haidary@araku.ac.ir

Print ISSN:
2251-7138
Online ISSN:
2476-6186

Article Type:
Research Article

Article history:
Received August 05, 2021
Received in revised form
October 29, 2021
Accepted November 17,
2021
Published Online October
06, 2024

Keywords:
Ghazal,
Hafez,
Semiotics,
Central Core of Codes,
Signifier and Signified,
Meaning,
Entanglement,
Stimulation

ABSTRACT

This research focuses on the analysis of a certain poem titled "Your lost Joseph will return to Canaan, do not grieve". The objective of this study is to explore, present, and analyze the fundamental principles of the codes that strengthen them. Additionally, it aims to examine the connections between signifiers and signifieds and provide explanations for their meanings. Furthermore, it seeks to investigate the factors that trigger the activation of signifiers and highlight the impact of the interplay between signs and multidimensional images in the formation of layered meanings. The research focuses on exploring the significance of symbolic elements in the formation of poetic imagination and the utilization of various chains of meaning, such as symmetry and congruency. The primary aspect of the research examines these elements, extracting and presenting the findings aligned with each of these axes. We have also achieved a cohesive understanding of Ghazal.

Cite this Article: Shahi, E., Zolfaghary, M., & Heidary, H. (2024). Semiotic Analysis of a Ghazal by Hafez. *Literary Text Research*, 28(101), 213-243.
<https://doi.org/10.22054/LTR.2021.62344.3427>

© 2016 by Allameh Tabataba'i University Press
Publisher: Allameh Tabataba'i University Press
Homepage: <https://ltr.atu.ac.ir/>
DOI: <https://doi.org/10.22054/LTR.2021.62344.3427>

**ATU
PRESS**

1. Introduction

The branch of semiotics known as the semiotics of literary texts focuses on the analysis of literary works, which encompass poetry and fiction. (Farhangi Yusefpour, 1387: 144) This article aims to explore the methods of uncovering and accessing the deeper levels of meaning in Hafez's words. It does so by employing advanced semiotic theories, examining the semantic structure, identifying the inner core of the code, and reinforcing codes. The objective is to attain a comprehensive and logical understanding of the sonnet chosen, as well as to analyze the connection between the signifier and the signified.

2. Literature Review

The works examined and associated with this article can be categorized into the following two groups:

1. Articles that have an indirect connection to research:

Michael Rifater's theory analyzes the poem "O Marz Par Gohar" by Forough Farrokhzad. The authors of the article are Behzad Barkat and Tayyaba Eftekhari. The Journal of Language and Comparative Literature Research published the article in 2018. It comes from Year 1 and is Number 4.

Sahila Farhani and Mohammad Kazem Yusufpour wrote the article "Semiotics of Qaiser Aminpour's poem 'Alphabet of Pain'" in 2009. It was published in the Persian Language and Literature Survey, Volume 11, Number 21, pages 143–166.

Alireza Nabi Lo wrote the article "The application of Rifater's theory in the analysis of Nima's Phoenix poem" in 2013. It was published in the Quarterly Journal of Linguistic Research in Foreign Languages, Volume 1, Number 2, on pages 81–94.

The article titled "Semiotic Analysis of Sohrab Sepehari's Poem of Traveler" was written by Farhad Tahmasabi and Mahosh Khajovi in 2013. The Journal of Linguistic Research in Foreign Languages, Volume 2, Number 2, published it, spanning pages 215–242.

"Analysis of Mourning Rituals in Ferdowsi's Shahnameh as Symbolic Representations," authored by Tahira Khajegiri and Hossein Heydari in 2016, is published in the Text Pzohuhi Adabi Journal, Volume 21, Issue 72, pages 117–141.

2: The research studies that are directly relevant to this subject and are conducted on the text of Hafez's sonnets.

"Semiotic Analysis of Mir Ashaghan: The Vertical Relationships of Hafez's Ghazal" is a scholarly article written by Mohammad Reza Akrami in 2018. It was published in the Bostan Adeb Poetry Research Journal, Social and Human Sciences, specifically in Volume 1, Number 1, pages 1–13.

"An analysis of the correlation between linguistic symbols in the poetic function and the use of parallelism in Hafez's sonnets," by Farida Davoudi Moghadam, 2019, was presented at the inaugural national conference on Persian literature and interdisciplinary study in Birjand.

Nasrin Aini wrote the article "Investigation of the semiotic elements of hope in Hafez's sonnets based on positive psychology" in 2015. The Persian Language and Literature Quarterly in Sanandaj published it. The article can be found in Volume 8, Nos. 26 and 27, on pages 279–310.

Ahmad Faghe, Masoud Rouhani, and Seyed Ali Asghar Soltani authored the research paper "Discourse Semiotics of Persistence Literature in Hafez's Ghazals" in 2018. They published it in the scientific quarterly journals of religion and communication at Imam Sadiq University. The article can be found in volume 26, number 2, and number 56 of the journals.

The text examines the rhetorical and linguistic significance of the two linguistic signals "Mohtasab" and "Dunya" in a sonnet by Hafez, using the semiotic approach of Umberto Eco as discussed by Yahya Nuraldini Aghom in the 2019 Journal of Language and Rhetorical Studies, Volume 11, Number 21, pages 415–444.

3. Methodology

This article utilizes the in-text analysis method to enable the reader to find appropriate answers to the research questions by exploring the role and function of ciphers in establishing a continuous connection between verses.

1. What is the focal point or the central nucleus of codes in this sonnet?
- 2: What are the codes that enhance the fundamental theme of Ramezgan in this sonnet?

This sonnet questions the relationship between the signifier, the signified, and the signifiers.

What is the purpose, significance, and frequency of the use of symbolic motifs in this sonnet's aesthetics?

The entanglement of signs in this sonnet has the effect of augmenting the layers and engendering novel levels of meaning.

What aspects contribute to the excitement created by the symbols used in this sonnet?

4. Conclusion

This research examines Saussure's concept of stimulation, which suggests that as the signifiers of a language become more limited, they also impose greater semantic limitations.

The analysis of the symbols in the sonnet text reveals two strategies for evoking the signifier and binding the signified and signifier: 1. Assuming the indicated position in the descriptive composition. (accepting the preceding or final adjective)

2. Occupying the supplementary position inside the supplementary arrangement. (supplementary entrance)
3. Occupying an analogous posture in another comparison.
4. Occupying the role of a pseudo-object in a metaphorical equation.

5. Positioned at the center of social connection and taking advantage of the advantages of being close to others.

One of the reasons for the emergence of a sign is the presence of explicit meanings in the verse, either before or after the intended meaning.

The interlacing of slabs

Hafez uses the interweaving of signifiers in his sonnets as a technique to generate a multi-faceted meaning in his words, which is a key element in conveying explicit meanings at the semantic level of his sonnets.

The primary characteristic of aesthetic components

Ramezgan's exquisite elements in this sonnet are primarily focused on carefully examining the research on Hafez's sonnets suggests that the use of multiple chains of meaning, like resemblance and proportionality, significantly contributes to the construction of three-dimensional or multi-dimensional images along the longitudinal axis of each sonnet.

تحليل نشانه شناسيك غزلي از حافظ

نويسنده مسؤل، دانشجوي دکتری رشته زبان و ادبيات فارسي، دانشگاه اراک، اراک، ايران. رایانامه: ezadebaran@gmail.com

استاد، گروه زبان و ادبيات فارسي، دانشگاه اراک، اراک، ايران. رایانامه: m-zolfaghary@araku.ac.ir

استاد، گروه زبان و ادبيات فارسي، دانشگاه اراک، اراک، ايران. رایانامه: h-haidary@araku.ac.ir

الهه شاهی *

محسن ذوالفقاری

حسن حیدری

چکیده

در پژوهش حاضر با عنوان «تحليل نشانه شناسيك غزلي از حافظ»، شعري انتخابی با مطلع «يوسف گم گشته باز آيد به کنعان غم مخور» مورد بررسی و تحليل قرار گرفته است. نویسنده در این جستار با بهره‌گیری از روش تحليل درون متنی و با استفاده از منابع دست اول کتابخانه‌ای به پرسش‌های تحقیقاتی مقاله پاسخ داده است. کشف، ارائه و تحليل هسته مرکزی رمزگان و کدهای تقویت‌کننده این کانون، تحليل روابط دال و مدلول‌ها و تبیین دلالت هر یک، بررسی عوامل ایجاد انگيختگی دال‌ها مانند، نشستن در جایگاه موصوف در ترکیب وصفی، نشستن در جایگاه مضاف در ترکیب اضافی، نشستن در جایگاه مشبه‌به در تشبیه اضافی، نشستن در جایگاه وجه شبه در اضافه استعاری، نشستن روی محور هم‌نشینی و بهره‌گیری از جادوی مجاورت، وجود دلالت‌های صریح در بیت، پس یا پیش از دال مورد نظر و... تأکید بر تأثیر درهم‌تنیدگی نشانه‌ها و تصاویر چند بُعدی در لایه‌ای شدن معنا و ایجاد سطوح معنایی تازه، باز کردن نقش عناصر رمزگان در ایجاد تخیل شاعرانه و آفرینش کلام هنری و کاربرد زنجیره‌های متعدد معنایی (مراعات‌النظیر و تناسب) به عنوان وجه غالب این عناصر نیز به عنوان یکی از عوامل اصلی ایجاد تصاویر سه یا چند بُعدی در محور عمودی هر غزل، موضوعات اساسی پژوهش بوده که ضمن استخراج و ارائه یافته‌ها در راستای هر یک از این محورها در پایان به تفسیری منسجم و کلی از غزل نیز دست یافته است.

شاپا چاپی:

۲۲۵۱-۷۱۳۸

شاپا الکترونیکی:

۲۴۷۶-۶۱۸۶

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخچه مقاله

تاریخ دریافت:

۱۴۰۰/۰۵/۱۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۰/۰۸/۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۰/۰۸/۲۶

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۷/۱۵

کلیدواژه‌ها:

غزل «يوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور»، حافظ، نشانه‌شناسی، هسته مرکزی رمزگان، دال و مدلول، دلالت، درهم‌تنیدگی، انگيختگی

استناد به این مقاله: شاهی، الهه، ذوالفقاری، محسن و حیدری، حسن. (۱۴۰۳). تحليل نشانه شناسيك غزلي از حافظ. متن پژوهی ادبی، ۲۸ (۱۰۱)،

۲۱۳-۲۴۳. <https://doi.org/10.22054/LTR.2021.62344.3427>

© ۲۰۱۶ دانشگاه علامه طباطبائی

ناشو: دانشگاه علامه طباطبائی

آدرس سایت: <https://ltr.atu.ac.ir>

یکی از موضوعات دانش زبان شناسی در بحث نظریه‌های ادبی، نشانه‌شناسی است که مباحث بنیادی آن به وسیلهٔ کسانی چون فردیناند دوسوسور^۱، یاکوبسن^۲ و پیرس^۳ پایه‌گذاری شد و به وسیلهٔ نشانه‌شناسان متأخر، همچون ریفاتر^۴ و بارت^۵ بسط و گسترش یافت.

نشانه‌شناسی، علمی است که به شناخت و تحلیل نشانه‌ها می‌پردازد. در تعریف نشانه گفته‌اند: «هر چیزی که به عنوان دلالت‌گر، ارجاع‌دهنده یا اشاره‌گر به چیزی غیر از خودش تلقی شود؛ می‌تواند نشانه باشد» (چندلر^۶، ۱۳۸۷: ۴۱۲).

نشانه‌شناسی متون ادبی، یکی از شاخه‌های نشانه‌شناسی است که به تجزیه و تحلیل متون ادبی از جمله شعر و داستان می‌پردازد. تحلیل متن به اعتبار محور جانشینی و همنشینی؛ بررسی دلالت‌های ضمنی، شناخت ساز و کارهای شکل‌دهنده به گفتمان و شناسایی دیگر شگردهای بلاغی است (فرهنگی و یوسف‌پور، ۱۳۸۷: ۱۴۴).

در این مقاله سعی بر آن است تا با بهره‌گیری از نظریات نشانه‌شناسی متأخر با واکاوی زیرساخت‌های معنایی ضمن بیان رمزگان و روشن شدن کارکرد آن در غزل فارسی، راه‌های کشف و رسیدن به لایه‌های زیرین معنا را در کلام حافظ آشکار کند و از راه کشف هستهٔ مرکزی رمز و کدهای تقویت‌کنندهٔ آن در غزل انتخابی و تحلیل روابط دال و مدلول‌ها، بررسی عوامل ایجاد انگیختگی دال‌ها، تأکید بر تأثیر درهم‌تنیدگی نشانه‌ها در چند لایه‌ای شدن معنا و مفهوم و باز نمودن نقش عناصر رمزگان در ایجاد تخیل شاعرانه و آفرینش کلام هنری با رویکرد خواننده محور به تفسیری کلی و منسجم از غزل دست یابد.

۱. پیشینهٔ پژوهش

با توجه به گذشت حدود یک قرن از رواج آرا و الگوهای دانش نشانه‌شناسی در جهان در ایران نیز پژوهش‌هایی در این خصوص صورت گرفته که هریک به نوبهٔ خود حائز اهمیت و جایگاه

-
1. Dostosour, F
 2. Jakobson, R.
 3. Pires, Ch.
 4. Rifater, M.
 5. Bart, R.
 6. Chandler, D.

است. به منظور معرفی مقالات مرتبط با موضوع این پژوهش و آرایه پیشینه پژوهش، آثار بررسی شده به وسیله نویسنده در قالب دو دسته بندی زیر قابل شرح و تبیین خواهد بود.

دسته نخست، مقالاتی است که به طور غیر مستقیم با پژوهش حاضر در ارتباط هستند. این مقالات نشانه شناسیک در متونی بجز اشعار حافظ به بررسی و تحلیل نظریات نشانه شناسان بزرگ پرداخته اند. از جمله این مقالات می توان به مقاله برکت و افتخاری (۱۳۸۹) با عنوان «کاربست نظریه مایکل ریفاتر بر شعر «ای مرز پر گهر» فروغ فرخزاد» اشاره کرد. نویسندگان این مقاله نخست به معرفی رویکرد نظری ریفاتر پرداخته و سپس دست به خوانش هنری شعر «ای مرز پر گهر» زده اند.

فرهنگی و یوسف پور (۱۳۸۹) در مقاله «نشانه شناسی شعر الفبای درد، سروده قیصر امین پور» ضمن معرفی نشانه شناسی ادبی شعر الفبای درد، روابط بینامتنی زمان، مکان، فرم، نحو و رمزگان های نهایی را نمایانده اند.

نبی لو (۱۳۹۰) در مقاله «کاربرد نظریه ریفاتر در تحلیل شعر ققنوس نیما» پس از بررسی و تحلیل عناصر غیردستوری به انباشت ها، منظومه های توصیفی و شبکه های ساختاری نظیر محل زندگی و جامعه، ناامیدی و غربت شاعر و... دست یافته است.

طهماسبی و خواجوی (۱۳۹۳) در مقاله «بررسی نشانه شناختی شعر مسافر سهراب سپهری» نشان می دهند که الگوی ساخت گرای ریفاتر و یا کوبسن تا چه اندازه در تحلیل شعر مسافر به خوانش خلاق شعر منتهی می شود. در حقیقت این پژوهش، مقایسه ای است میان الگوهای مطرح شده به وسیله ریفاتر و یا کوبسن.

خواجه گیری و حیدری (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی آیین عزاداری در شاهنامه فردوسی به مثابه رمزگان نشانه شناختی» با تأکید بر آرای سوسور و گیروا^۱ و توجه به زیرساخت های اساطیری، آیین سوگواری را در شاهنامه به مثابه متنی که از نظام نشانه ای معناداری برخوردار است، بررسی کرده اند.

از نقاط قوت این پژوهش ها می توان تازگی موضوع و رویکرد تحلیل نشانه شناسیک متون ادبی را ذکر کرد. هر چند نگارش مقاله بر اساس آرا و اندیشه های صرفاً یک نظریه پرداز یا نشانه شناس غربی بدون بومی سازی، کار بسیار سخت، محدود کننده و در برخی موارد غیرممکنی خواهد بود.

1. Guiraud,P

دسته دوم، مقالات و پژوهش‌هایی هستند که در ارتباط مستقیم با مقاله مورد بررسی و در متن غزل‌های حافظ صورت پذیرفته‌اند. از جمله این آثار با توجه به ترتیب زمانی می‌توان به این مقالات اشاره کرد؛ اکرمی (۱۳۸۸) در مقاله «بررسی نشانه‌شناختی میر عاشقان، روابط عمودی غزل حافظ»، مخاطب پنهان غزل با مطلع «صوفی گلی بچین و مرقع به خار بخش / وین زهد خشک را به می خوشگوار بخش» را با توجه به حرکت عمودی شعر و نمایاندن نشانه‌های درون متنی مورد بررسی و معرفی قرار داده است.

بخشی از مقاله داوودی مقدم (۱۳۸۹) با عنوان «بررسی مناسبات دال‌های زبان در نقش شعری و پاراللیسم در غزل‌های حافظ» بر پایه مبانی نشانه‌شناسی لایه‌ای به نگارش درآمده است که به بررسی استعاره و بخش دیگر به تحلیل غزل‌های وی به شیوه پاراللیسم حلقه‌ای پرداخته و برخی از پربشانی‌ها و عدم وحدت موضوعی شعر حافظ را توجیه و تفسیر کرده است.

مقاله عینی (۱۳۹۵) با عنوان «بررسی عناصر نشانه‌شناختی امیدواری در غزلیات حافظ با تکیه بر روان‌شناسی مثبت‌گرا»، پژوهشی کیفی بر پایه نظریه نشانه‌شناسی پیرس در ۲۹۵ غزل به شناسایی نشانه‌های امیدواری در دیوان حافظ پرداخته است.

روحانی و سلطانی (۱۳۹۸) در مقاله «نشانه‌شناسی گفتمانی ادبیات پایداری در غزلیات حافظ» به بررسی گفتمان ادبیات پایداری در غزلیات حافظ بر مبنای نظریه گفتمان لاکلاو^۱ و الگوی نشانه‌شناسی گفتمانی از منظر متن، بینامتنیت و بافت پرداخته است.

نورالدینی اقوم (۱۳۹۹) در پژوهشی توصیفی-تحلیلی «تحلیل مفهوم بلاغی و زبان‌شناختی دو نشانه زبانی «محتسب» و «دنیا» در غزلی از حافظ بر مبنای رویکرد نشانه‌شناسی اومبرتو اکو^۲»، دو نشانه زبانی «محتسب» و «دنیا» را در یکی از غزل‌های حافظ بر مبنای رویکرد نشانه‌شناسی اکو مورد بررسی قرار داده است.

در پایان، اشاره به این نکته ضرورت دارد که روش کار این مقاله، برخلاف مقالات یاد شده، نه بر اساس آرا و الگوی یک یا دو نشانه‌شناس خاص، بلکه بر مبنای الگو و روشی تلفیقی و ابداعی با بهره‌گیری از شیوه‌های گوناگون نقد و تحلیل نشانه‌شناسی ادبی در میان نشانه‌شناسان بزرگ جهان و توجه به اصل بومی‌سازی این دانش در ایران به طور عام و در این پژوهش به طور اختصاصی و انحصاری بوده است تا این امکان را فراهم کند که خواننده برخوردار از توانش

1. Laclau, E.
2. Umberto Eco

ادبی با گذر از لایه‌های سطحی شعر و رسیدن به لایه‌های درونی به معانی ژرف‌تری از آثار ادبی نیز راه پیدا کند، با کشف و شناخت نشانه‌ها تأثیر آن‌ها را در ایجاد انسجام طولی و درک و دریافت مضامین جدید و غیرتکراری شاعرانه دریابد و در نهایت به هدف اصلی هنر که ایجاد التذاذ ادبی فراخور حال در مخاطب است، دست یابد.

۲. روش

زبان متون ادبی به ویژه شعر باید ماهیتی غیردستوری داشته باشد. از این رو، جنبه‌های غیردستوری شعر، نشانه‌هایی از دلالت شعر هستند و باید به دقت بررسی شوند (پاینده، ۱۳۸۸: ۱۶۹). از آنجا که بررسی عناصر غیردستوری با بهره‌گیری از دانش نشانه‌شناسی امکان‌پذیر است، این مقاله بر آن است تا با رویکردی غیرتکراری و غیریکنواخت برای خواننده این امکان را فراهم کند که با کشف نقش و کارکرد رمزگان در ایجاد پیوند طولی میان ابیات و با دستیابی به تأثیر عناصر زیبایی‌شناختی رمزگان در آفرینش کلام هنری، همچنین با کشف ایده اصلی حاکم بر کلیت غزل از طریق شناخت انواع دال‌ها به پاسخی مناسب برای هر یک از پرسش‌های تحقیقاتی زیر دست یابد:

- ۱- کانون رمز یا هسته مرکزی رمزگان در این غزل کدام است؟
- ۲- کدهای تقویت‌کننده کانون مرکزی رمزگان در این غزل کدامند؟
- ۳- روابط حاکم بر دال، مدلول و دلالت‌ها (نشانه) در این غزل چگونه است؟
- ۴- کارکرد، نقش و بسامد استفاده از عناصر رمزگان در بحث زیبایی‌شناسی این غزل چیست؟
- ۵- درهم‌تنیدگی نشانه‌ها چه تأثیری در افزایش لایه‌ها و ایجاد سطوح معنایی جدید در متن این غزل دارد؟
- ۶- عوامل ایجاد انگیزگی در دال‌های این غزل کدامند؟

۳. مبانی نظری پژوهش

۳-۱. دانش نشانه‌شناسی^۱

فردینان دوسوسور، زبان‌شناس سویسی و چارلز ساندرز پیرس، فیلسوف آمریکایی که کم و بیش در یک دوره تاریخی می‌زیسته‌اند، بنیانگذاران اصلی آنچه امروز با نام نشانه‌شناسی نامیده

می‌شود، هستند. اگرچه پس از سوسور و همچنین پیرس تحولات گسترده‌ای در مباحث نشانه‌شناسی صورت گرفته و مبانی فکری اینان در حوزه‌های متفاوتی گسترش یافته است، کماکان الگوهایی که این دو از مفهوم نشانه به دست داده‌اند، اعتبار بنیادی خود را حفظ کرده و مبانی تحولات بعدی بوده است (سجودی، ۱۳۹۷: ۱۲).

تعریف سوسور از نشانه، جریان‌ی را بنا نهاد که پژوهش نشانه‌شناختی در نیمه اول قرن بیستم تحت تأثیر آن قرار گرفت. او نشانه را صورتی تعریف کرد که متشکل از چیزی مثل صداها، حروف، ژست و حرکات بدنی و مانند آن، دال و تصویر یا مفهومی که دال به آن اشاره دارد، «مدلول» و رابطه بین این دو را «دلالت» نامید.

نشانه‌شناسی، علم مطالعه نشانه‌ها است. این علم صرفاً روشی برای تحلیل‌های متنی نیست، بلکه به نظریه و تحلیل نشانه‌ها، رمزگان و فرآیندهای دلالتی نیز می‌پردازد (نوبخت، ۱۳۹۱: ۳۰).

۲-۳. نشانه‌شناسی و ادبیات

از نظر گیرو، زبان‌شناس فرانسوی، همه چیز یک نشانه است و نشانه‌شناسی که علم نشانه‌هاست، همه دانایی و تجربه انسان را دربر می‌گیرد. بنابراین، بسیاری از حوزه‌های فکر و اندیشه را می‌توان در قالب اصول نشانه‌شناسی بررسی و تحلیل کرد. با این رویکرد، ادبیات و شعر نیز از نظام نشانه‌ای پیچیده‌ای برخوردار بوده و نویسنده و شاعر ابداع‌گر این نشانه‌ها و رمزگان خواهد بود. در دهه‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ علم نشانه‌شناسی که به وسیله سوسور پایه‌گذاری شد در حیطه‌های مختلف از جمله رویکردهای ادبی همچون صورت‌گرایی و ساختارگرایی به کار گرفته شد.

به عقیده سوسور، زبان مجموعه‌ای از قراردادهای اجتماعی (نشانه‌های زبانی و روابط موجود میان آن‌ها) است که به صورت گفتار ظاهر می‌شود. نشانه زبانی نه تنها ارتباط یک شی و یک نام، بلکه پیوند یک مفهوم با یک صورت آوایی است. بر این پایه، هر نشانه زبانی مفهومی را به یک صورت آوایی مربوط می‌سازد. نشانه زبانی در اصل واقعیتی روان‌شناختی است که دارای دو بخش، صورت آوایی (دال) و مفهوم (مدلول) خواهد بود (مقدادی، ۱۳۷۸: ۴۶۳-۴۶۴).

نشانه‌شناسی متون ادبی یکی از شاخه‌های نشانه‌شناسی است که به تجزیه و تحلیل متون ادبی از جمله شعر و داستان می‌پردازد. تحلیل متن به اعتبار محور جانمایی و همنشینی، بررسی دلالت‌های ضمنی، شناخت سازوکارهای شکل‌دهنده به گفتمان از قبیل اسطوره‌ها، استعاره‌ها، نمادها و شناسایی دیگر شگردهای بلاغی است (فرهنگی، ۱۳۸۹: ۱۴۴).

نویسنده برای انتقال پیام خود از نشانه‌ها مدد می‌جوید و خواننده برای فهم پیام باید بتواند نشانه‌ها را رمزگشایی کند. نشانه‌شناسی و ساختارگرایی از جمله نظریه‌هایی هستند که ابتدا به چگونگی انتقال معنا به وسیلهٔ زبان و ادبیات می‌پردازند (همان). به عبارت دیگر، نظریه‌های مطرح در این دو شاخه از علم برآنند که نشان دهند چگونه درک ما از واقعیات جهان هستی تحت تأثیر زبانی که با آن تکلم می‌کنیم، قرار گرفته است. هر زبانی دریچه‌ای است که از طریق آن یک فرد واقعیات را درک می‌کند.

۳-۳. تعریف اصطلاحات

۳-۳-۱. نشانه (رمز)، دال، مدلول، دلالت

دوسوسور که همواره از او به نام پدر علم زبان‌شناسی یاد کرده‌اند و از جمله پیشگامان مطالعات نشانه‌شناختی به شمار می‌آید، نشانه را موضوعی فیزیکی و در عین حال معنادار می‌پندارد؛ پدیده‌ای که از ترکیب دال و مدلول شکل می‌گیرد.

الگوی سوسور از نشانه، الگویی دو وجهی است؛ هر نشانه تشکیل شده از دال و مدلول. نشانه ناشی از پیوند دال و مدلول است که رابطهٔ میان این دو را دلالت می‌نامند. سوسور متذکر می‌شود که این دو وجه نشانه، وابستگی متقابل به یکدیگر دارند و هیچ کدام مقدم بر دیگری نیست. دال و مدلول (صدا و اندیشه) همچون دو روی کاغذ از هم جدایی‌ناپذیرند و به واسطهٔ یک پیوند متداعی، ارتباط تنگاتنگ ذهنی دارند و هر یک آن دیگری را راه می‌اندازند. دال، تصویر آوایی و مدلول، تصویر ذهنی و مفهومی آن است و رابطهٔ ساختاری متقابل و هم بستهٔ آن‌ها که دلالت خواننده می‌شود، نشانه را به وجود می‌آورد (دوسوسور، ۱۳۷۸: ۶۶).

۳-۳-۱-۱. انواع دلالت

الف- دلالت مستقیم

دلالت مستقیم یا معنای صریح را با عباراتی چون معنای مبتنی بر تعریف، معنای تحت‌اللفظی، معنای بدیهی یا معنای مبتنی بر دریافت عام توصیف کرده‌اند (چندلر، ۲۰۰۷: ۱۳۷). در مورد نشانه‌های زبانی گفته شده که معنای صریح همان است که در فرهنگ‌های لغت آمده است.

ب- دلالت ضمنی

دلالت ضمن، دال و مدلول‌ها و نشانه‌های مستقیم را به عنوان دال خود در نظر می‌گیرد و یک مدلول اضافی به آن‌ها الصاق می‌کند و وجوه شمایی و نمادین را شامل می‌شود (همان: ۲۱۲-۲۱۶). عبارت معنای ضمنی به تداعی‌های اجتماعی- فرهنگی و شخصی نشانه اشاره دارد. بیشتر نشانه‌شناسان معتقدند که هیچ نشانه‌ای به گونه‌ای ناب ارجاعی و عاری از معنای ضمنی نیست و هیچ توصیف خنثای عینی عاری از عنصر ارزش‌گذاری وجود ندارد (سجودی، ۱۳۹۷: ۷۳).

۳-۳-۲. رمزگان

رمزگان مجموعه قواعدی هستند که بر اساس آن عناصری (واژگان و تعابیر) انتخاب می‌شوند، با عناصر دیگر ترکیب شده و عناصر جدیدی (معانی) را می‌سازند. زبان بزرگ‌ترین و پیچیده‌ترین رمزگان است؛ زیرا همه رمزگان‌های دیگر از جمله آداب، پوشاک، رفتار و... به واسطه زبان قابل توصیف است (فتوحی، ۱۳۹۱: ۲۶۰).

۳-۳-۳. انگیزتگی

بنا بر آنچه سوسور در مورد انگیزتگی اظهار کرده، زبان مجموعه‌ای از نشانه‌ها و نشانه‌زبانی رابطه اختیاری بین دال و مدلول است. برخی نشانه‌ها انگیزتخته‌اند، برخی غیرانگیزتخته و برخی نیمه‌انگیزتخته. انگیزتگی با مساله زبان ارتباط دارد. به عبارت دیگر، مرور زمان سبب انگیزتگی صورت‌های زبانی می‌شود. به طور کلی، می‌توان گفت نشانه‌ای انگیزتخته است که در صورت آن سرنخی برای رسیدن به معنای آن موجود باشد.

دال‌های شفاف یا انگیزتخته آن دسته از نشانه‌ها هستند که از روی صدا، ساخت، رابطه و... می‌توان به معنی آن‌ها پی برد. در مقابل، کلمات تیره یا غیرانگیزتخته که تلفظ، ساخت یا رابطه آن‌ها ردپایی برای شناخت معنی‌شان به خواننده به دست ندهد (باطنی، ۱۳۵۶: ۱۱۷).

در این پژوهش، به طور خاص به بررسی روش‌های انگیزتگی دال و نشانه در غزل‌های حافظ و به شکل تعمیم‌پذیر، سایر متون ادبی پرداخته شده است. همچنین از انواع سه گانه انگیزتگی (معنایی، آوایی و واژه‌ای) انگیزتگی معنایی منظور نظر نویسنده است که با در نظر گرفتن تأثیر همیشینی دال‌ها با گروه خاصی از واژه‌ها و قرار گرفتن در جایگاهی ویژه در گروه‌های اسمی

روی محور افقی کلام (رابطه)، با کشف رابطه بین صورت و معنای رمزگان، درجهٔ انگیزتگی نشانه‌ها را در غزل‌های خواجه شیراز مشخص کند.

۳-۳-۴. درهم‌تنیدگی

کاربرد اصطلاح درهم‌تنیدگی در بخش بازی نشانه‌ها و معادل همبستگی ذرات و عناصر زیبایی‌شناختی در نشانه‌ها قابل مشاهده خواهد بود. با توجه به رویکرد کل‌نگر در این پژوهش و آکاوی کارکرد عناصر زیبایی‌شناسی در نشانه‌ها و تأثیر آن در آفرینش هنجارگریزی‌های پویا و هنرمندانه، ایجاد انسجام و پیوند طولی، آفرینش تصاویر اندام‌وار و رسیدن به یک سامانهٔ یک دست با وحدت مضمون به بررسی تأثیر درهم‌تنیدگی تناسب هنری و عوامل ایجاد تخیل شاعرانه در متن غزل خواجه خواهیم پرداخت. در این راستا در مواردی که عناصر زیبایی‌شناسی رمزگان به طور همزمان و درهم‌تنیده به خلق نگاره‌های هنری می‌پردازند، ابهام‌زایی، اندام‌وارگی، موسیقی، القای مفاهیم و تصاویر چند بُعدی در محور عمودی متن افزایش می‌یابد و در ایجاد سطوح و لایه‌های معنایی تازه نیز مؤثر خواهد بود.

درهم‌تنیدگی رمزگان شامل (با هم‌آیی مراعات‌النظیر، تشبیه ابهام و...) در یک یا دو دال مرتبط خواهد بود.

۳-۳-۵. متن

متن، بستری است که نشانه‌ها در آن زمینهٔ ظهور می‌یابند. حتی نوع نشانه نیز وابسته به متنی است که در آن به کار می‌رود و هیچ قطعیت از پیش تعیین شده‌ای نمی‌توان بر آن متصور شد (سجودی، ۱۳۸۲: ۲۱۵).

۳-۳-۶. محور همنشینی و جانشینی

دو محور همنشینی و جانشینی را سوسور مطرح کرده است. در محور جانشینی عناصر انتخاب می‌شوند و در محور همنشینی این عناصر انتخاب شده ترکیب می‌شوند.

۳-۳-۷. روابط همنشینی و متداعی

یکی از تقابل‌های دوگانه مطرح در نظریهٔ زبان‌شناسی ساخت‌گرای سوسوری است. سوسور معتقد است که «روابط و تفاوت‌هایی که میان عناصر زبان وجود دارد به دو حوزه متمایز تقسیم می‌شود که هر یک پدیدآورندهٔ دستهٔ معینی از ارزش‌هاست ... این دو دسته به دو

گونه فعالیت ذهنی ما مربوطند که برای حیات زبان ضروری به شمار می‌روند» (سوسور، ۱۳۷۸: ۱۷۶).

علاوه بر این، به روابط واژه‌ها در گفتار به دلیل توألیشان اشاره می‌کند که بر بنیاد ویژگی خطی و یک بُعدی زبان استوار است و به همین دلیل این عناصر یکی بعد از دیگری روی زنجیره گفتار ترتیب می‌یابند. این ترکیبات را که تکیه‌گاهشان امتداد زمانی است، می‌توان زنجیره نامید (همان).

سوسور در ادامه به آن سوی دیگر این روابط؛ یعنی روابط متداعی می‌پردازد و می‌نویسد: «از سوی دیگر، در خارج از چهارچوب گفتار، واژه‌هایی که وجه مشترکی دارند در حافظه با یکدیگر ارتباط می‌یابند و به این ترتیب گروه‌هایی را تشکیل می‌دهند که روابط بسیار گوناگونی در آن‌ها حکم فرما است ... این نوع همپایگی‌ها با نوع اول به کلی متفاوت است. تکیه‌گاه آن‌ها امتداد خطی یا زمانی نیست، جایگاه آن‌ها مغز است. این‌ها تشکیل دهنده بخشی از گنجینه درونی انسانند که زبان هر فرد را می‌سازد. ما این نوع روابط را متداعی می‌نامیم» (همان: ۱۷۷).

مقصود از روابط همنشینی در واقع شیوه‌های متفاوتی است که عناصر درون یک متن را به هم می‌پیوندد؛ یعنی نشانه‌ها از الگوهای جانشین انتخاب می‌شوند و بر اساس قواعد معنایی و نحوی در کنار هم گذاشته می‌شوند تا سازه‌ها و سرانجام متن را تشکیل دهند. روابط همنشینی اهمیت روابط جز به کل را برجسته می‌کنند (سجودی، ۱۳۹۷: ۵۱).

۴. یافته‌ها

در این بخش به ارایه یافته‌های مورد نظر در غزل انتخابی می‌پردازیم. یافته‌هایی که در بسیاری از موارد می‌توان آن‌ها را به غزل‌های دیگر حافظ نیز تعمیم داد و با رویکردی غیر تکراری و غیریکنواخت با کشف نقش و کارکرد رمزگان در ایجاد پیوند طولی میان ابیات، آفرینش کلام هنری و کشف ایده اصلی حاکم بر کلیت غزل به تأویل، تفسیر و دریافت معانی و مفاهیم تازه‌ای در کلام حافظ پی برد.

یوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور	کلبه احزان شود روزی گلستان، غم مخور
ای دل غمدیده، حالت به شود، دل بد مکن	وین سر شوریده باز آید به کنعان، غم مخور
گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن	چتر گل بر سر کشی ای مرغ شبخوان، غم مخور
دور گردون گر دو روزی بر مراد ما نگشت	دایماً یکسان نباشد حال دوران، غم مخور
هان مشو نومید چون واقف نه‌ای از سر غیب	باشد اندر پرده بازی‌های پنهان، غم مخور

ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی برکنند / چون تو را نوح است کشتی بان، ز طوفان غم مخور
 در بیابان گر به شوق کعبه خواهی زد قدم / سرزنش ها گر کند خار مگیلان، غم مخور
 گرچه منزل بس خطرناک است و مقصد بس بعید / هیچ راهی نیست کان را نیست پایان، غم مخور
 حال ما در فرقت جانان وایرام رقیب / جمله می داند خدای حال گردان، غم مخور
 حافظا، در کنج فقر و خلوت شب های تار / تا بود وردت دعا و درس قرآن، غم مخور

(متن غزل حافظ بر اساس نسخه غنی، قزوینی: ۳۴۴)

برای دستیابی به ایده اصلی این غزل، ردیف فعلی «غم مخور» را با ساختار پند و اندرزی یا کنش گر به عنوان هسته مرکزی در نظر گرفته، کلیدواژه های انتخابی زیر را به عنوان کدهای تقویت کننده کانون مرکزی رمزگان، مورد تحلیل و بررسی قرار خواهیم داد:

- یوسف / کنعان / کلبه احزان / گلستان / دل / سر / بهار / تخت / چتر / گل / مرغ خوش خوان / دو روز / پرده / بازی - دل / سیل / بنیاد / نوح / کشتی بان / طوفان / بیابان / کعبه / سرزنش / خار مگیلان / منزل / مقصد / راه / جانان / رقیب / درس قرآن.

۴-۱. تحلیل نشانه ها

در این بخش به بیان روابط حاکم بر دال، مدلول و دلالت (نشانه) های هر بیت از غزل موردنظر خواهیم پرداخت:

بیت یک

یوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور / کلبه احزان شود روزی گلستان، غم مخور

- دال: یوسف *** مدلول: حضرت یوسف / معشوق / هر عزیز در فراق *** دلالت: فراق / گم شدن / از دست دادن

- دال: کنعان *** مدلول: سرزمین کنعان / وطن / نزد معشوق *** دلالت: بازگشت / دیدار / وصال

- دال: کلبه احزان *** مدلول: بیت الاحزان / غمگده *** دلالت: اندوه و نوحه گری بر فراق

- دال: گلستان *** مدلول: گلزار، حضور معشوق و وصال *** دلالت: شادی / پایان فراق / وصال

بیت دو

ای دل غمدیده، حالت به شود، دل بد مکن / وین سر شوریده باز آید به کنعان، غم مخور

- دال: دل *** مدلول: حافظ / مخاطب *** دلالت: تک گفتار درونی / تمام وجود حافظ یا خواننده / ملهم غیبی / هیجانان و مواجید و احوالات درونی
- دال: سر *** مدلول: وجود *** دلالت: تمام اوضاع و احوال و وجود حافظ یا مخاطب / عقل و خرد / تعقل / محاسبه گری

بیت سه

گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن / چتر گل بر سر کشی ای مرغ شبخوان، غم مخور

- دال: بهار *** مدلول: عمر *** دلالت: شادی، امید
- دال: تخت *** مدلول: چمن / زندگی *** دلالت: شکوه / قدرت / شوکت
- دال: چتر *** مدلول: گل *** دلالت: سایه گستری / آسایش
- دال: گل *** مدلول: خوشی *** دلالت: شادی / طراوت / آسایش
- دال: مرغ *** مدلول: عاشق / حافظ / مخاطب *** دلالت: شادی

بیت چهار

دور گردون گر دو روزی بر مراد مانگشت / دایماً یکسان نبا شد حال دوران، غم مخور

- دال: دو روز *** مدلول: زمان اندک *** دلالت: کوتاهی / گذرا بودن

بیت پنج

هان م شو نومید چون واقف نه ای از سر غیب / باشد اندر پرده بازی های پنهان، غم مخور

- دال: پرده *** مدلول: غیب *** دلالت: پنهان بودن / سری بودن / رازناکی
- دال: بازی *** مدلول: سرنوشت / نقش خوش *** دلالت: تغییرپذیری سرنوشت / امیدواری

بیت شش

ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند / چون تو را نوح است کشتی بان، ز طوفان غم مخور

- دال: دل *** مدلول: حافظ / مخاطب *** دلالت: تک گفتار درونی / همه وجود حافظ یا مخاطب

- دال: سیل *** مدلول: فنا *** دلالت: ویرانگری / نابودی

- دال: بنیاد *** مدلول: بن و پایه خانه هستی *** دلالت: استحکام / پایداری

- دال: نوح *** مدلول: رهبر بزرگ و شایسته / معشوق *** دلالت: نجات بخشی / هدایت / ارشاد

- دال: کشتیان *** مدلول: راهنما *** دلالت: هدایت

- دال: طوفان *** مدلول: مشکلات *** دلالت: هراسناکی / سختی

بیت هفت

در بیابان گر به شوق کعبه خواهی زد قدم سرزنش ها گر کند خار مگیلان، غم مخور

- دال: بیابان *** مدلول: صحرای خشک / وادی عشق *** دلالت: سختی / پرخطر

- دال: کعبه *** مدلول: خانه خدا / کوی یار *** دلالت: ارزشمندی / تقدس

- دال: سرزنش *** مدلول: ملامت و شماتت / با سر زدن *** دلالت: آزار

- دال: خار مگیلان *** مدلول: نوعی خار / مشکلات هجران *** دلالت: آزار بازدارندگی

بیت هشت

گرچه منزل بس خطرناک است و مقصد بس بعید هیچ راهی نیست کان را نیست پایان، غم مخور

- دال: منزل *** مدلول: کوی یار *** دلالت: رسیدن / وصال

- دال: مقصد *** مدلول: کوی یار *** دلالت: رسیدن / وصال

- دال: راه *** مدلول: عشق *** دلالت: طی کردن / گذر

بیت نه

حال ما در فرقت جانان و ابرام رقیب جمله می داند خدای حال گردان، غم مخور

- دال: جانان *** مدلول: خدا / معشوق *** دلالت: بزرگی / عزت

- دال: رقیب *** مدلول: شیطان / معاندان / حریف عشقی *** دلالت: بازدارندگی / شرارت / ایذا

بیت ده

حافظا، در کنج فقر و خلوت شب های تار تا بود وردت دعا و درس قرآن، غم مخور

- دال: درس قرآن *** مدلول: تعلیم گرفتن *** دلالت: آموختن

۲-۴. بازی نشانه‌ها

۲-۴-۱. زیبایی شناسی دال‌ها بر پایه محور همنشینی و جادوی مجاورت (روابط آوایی و هم نامی دال‌ها)

۲-۴-۱-۱. واج آرایی با صامت

تکرار صامت «ر» در کانون مرکزی و سایر واژه‌های غزل با توجه به محور طولی به افزایش موسیقی شعر و ایجاد انسجام طولی غزل کمک شایانی کرده است.

۲-۴-۱-۲. تکرار

تکرار ردیف فعلی «غم مخور» که در تداعی ایده اصلی و مهم ترین درون مایه غزل، تأثیر شایانی دارد و تکرار دال ادبی «دل» در بیت دو و شش که هم جنبه تأکید دارد و هم در ایجاد موسیقی تأثیرگذار بوده است.

۲-۴-۲. زیبایی شناختی معنایی نشانه‌ها بر پایه محور جاننشینی و رستخیز کلمات (روابط متداعی دال و مدلول‌ها)

۲-۴-۲-۱. ایهام و چند معنایی

نکته جالب توجه در به کارگیری ردیف فعلی «غم مخور»، معانی مختلف آن در هر بیت از این غزل است؛ به طوری که می‌توان گفت یک دال بر چند مدلول دلالت کرده است.

ابیات یک و پنج: امیدوار باش

بیت دو: دل بد مکن، مه‌راس

بیت سه: شاد باش

ابیات چهار و نه: یقین داشته باش

بیت شش: سرزنش را نپذیر، نهراس و قوی باش

ابیات هفت و هشت: نترس

بیت ده: دعا و قرآن بخوان

همچنین در کدواژه «سرزنش» در بیت هفت شاهد نوعی ایهام (سه معنایی) هستیم:

- ملامت و شماتت

- زدن با سر (سر یا نوک خار که در چیزی می خلد)

- (به احتمال) زدن خار بر سر (حمیدیان، جلد ۴، ۱۳۹۱: ۲۸۰۴).

۴-۲-۲. مراعات النظیر

در بررسی دال‌های این غزل، شبکه‌های معنایی مراعات‌النظیر زیر به دست آمد:

- یوسف، کنعان، کلبه احزان؛ در این زنجیره، علاوه بر مراعات‌النظیر، تلمیح و اشاره به داستان

قرآنی یوسف نبی نیز به چشم می‌خورد (خرم‌شاهی، ۱۳۹۶: ۸۲۷). این درهم‌تنیدگی به عنوان

عامل ایجاد زیبایی هنری و چندلایه‌ای کردن معنا، قابل توجه است.

- دل، سر

- بهار، تخت، چمن، چتر، گل، مرغ خوش خوان

- دو روز، حال دوران، دور گردون

- پرده، بازی

- سیل، فنا، بنیاد، هستی، نوح، کشتیان، طوفان؛ در این زنجیره نیز علاوه بر مراعات‌النظیر، تلمیح

به داستان قرآنی نوح نبی (حمیدیان، ۱۳۹۱: ۲۸۰۱) مشاهده می‌شود که نشانگر درهم‌تنیدگی

نشانه‌ها و تأثیر این با هم‌آیی در زیبایی و چندلایه‌ای شدن سطوح معنا در غزل حافظ است.

- بیابان، کعبه، خار مغیلان، سرزنش

- منزل، مقصد، راه، خطرناک، بعید، پایان

- جانان، فرقت

- درس قرآن، کنج فقر، خلوت شبهای تار، ورد، دعا.

قوی‌ترین و هنری‌ترین شبکه‌ی معنایی به دست آمده در این غزل، زنجیره‌ای است که حول محور هسته‌ی مرکزی رمزگان «غم مخور» در گردش است و ضمن ایجاد درهم‌تنیدگی و انسجام معنایی، مفهوم شادی و امید را نیز در سراسر، غزل تداعی می‌کند:

– غم مخور، باز آید، گلستان، حالت به شود، سامان، شوق، پایان، خدای حال گردان.
همان طور که ملاحظه می‌شود، وجود زنجیره‌های معنایی ایجاد شده بر اساس دال‌ها و کدواژه‌های مرکزی در این غزل، ضمن ایجاد درهم‌تنیدگی رمزگان از بسامد بسیار بالایی نیز برخوردار است؛ به طوری که می‌توان وجه غالب زیبایی‌شناختی این غزل را مراعات‌النظیر و تناسب در نظر گرفت.

۴-۲-۳. تضاد و تقابل

در بیت یک، میان کلبه احزان با گلستان تضاد برقرار است. در بیت چهار دال ادبی دو روز با دائماً (قید زمان) در تضاد است تا مفهوم کوتاهی دوران نامرادی را بهتر القا کند. در بیت هفت با یک درهم‌تنیدگی زیبایی‌شناختی رمزگان روبه‌رو هستیم. به این ترتیب که اگر طبق نظر آمده در «شرح شوق»، سرزنش را با سر زدن معنا کنیم و نگاهی به چند معنایی این واژه داشته باشیم (حمیدیان، جلد ۴، ۱۳۹۱: ۲۸۰۴)، سر با قدم در معنای گام، تضاد دارد.

۴-۲-۴. چند معنایی دال‌ها و مدلول‌ها در عرصه‌ی استعاره (گسترش استعاری دال‌ها)

بیت یک

یوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور کلبه احزان شود روزی گلستان، غم مخور

– یوسف: استعاره از معشوق / امام زمان / استاد حافظ (سعادت پرور، ۱۳۸۸: ۵۲)

– کنعان: استعاره از شیراز / کوی عاشق

– کلبه احزان: خانه پر اندوه عاشق هجران کشیده

بیت سه

گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن چتر گل بر سر کشی ای مرغ شبخوان، غم مخور

– چمن: روزگار / زندگی

– گل: استعاره از خوشی / معشوق (همان: ۵۴)

- مرغ خوش خوان: عاشق / حافظ

بیت پنج

هان م شو نومید چون واقف نه‌ای از سر غیب باشد اندر پرده بازی‌های پنهان، غم مخور
- پرده: استعاره از غیب
- بازی: استعاره از امور غیبی / با توجه به مصراع اول، خوشی

بیت شش

ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند چون تو را نوح است کشتی بان، ز طوفان غم مخور
- نوح: راهنما / معشوق
- طوفان: مشکلات زندگی / سختی‌های راه عشق

بیت هفت

در بیابان گر به شوق کعبه خواهی زد قدم سرزنش‌ها گر کند خار مگیلان، غم مخور
در این بیت با سه رمز استعاری مواجه هستیم:
- بیابان: راه ناهموار عشق یا عرفان
- کعبه: مقصود عاشق / کوی یار
- خار مگیلان: سختی‌ها و خطراتی که عاشق یا سالک را از طی طریق باز می‌دارد.

بیت نه

حال ما در فرقت جانان و ابرام رقیب جمله می‌داند خدای حال گردان، غم مخور
- جانان دال استعاری این بیت است که مفهوم معشوق را تداعی می‌کند.

۴-۲-۵. چند معنایی دال‌ها و مدلول‌ها در عرصه مجاز (گسترش مجازی دال‌ها)

بیت دو، شش

ای دل غمدیده، حالت به شود، دل بد مکن وین سر شور یده باز آید به کنعان، غم مخور
ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند چون تو را نوح است کشتی‌بان، ز طوفان غم مخور

دل و سر کلیدواژه‌های مجازی این دو بیت است که با توجه به محور جانشینی زبان در معنای وجود عاشق یا حافظ به کار رفته‌اند.

بیت چهار

دور گردون گر دو روزی بر مراد ما نگشت دایماً یکسان نبا شد حال دوران، غم مخور

در این بیت دو روز را دال محوری در نظر گرفته‌ایم که در معنای مجازی زمان اندک و گذرا به کار رفته است.

بیت هشت

گرچه منزل بس خطرناک است و مقصد بس بعید هیچ راهی نیست کان را نیست پایان، غم مخور

در این بیت، منزل- مقصد و راه را می‌توان مجاز در نظر گرفت. منزل و مقصد، جانشین کوی یار و راه، جانشین راه عشق شده است که هر سه علاقه کلیه هستند.

۴-۲-۶. تشبیه و همانندی

بیت یک

یو سف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور کلبه احزان شود روزی گلستان، غم مخور

در مصراع دو، تشبیه کلبه احزان به گلستان را داریم. همان طور که مشاهده می‌شود دو طرف تشبیه، دال است و از رمزهای محوری و با ایجاد تضاد میان این دو نشانه، درهم تنیدگی رمزگان نیز مشهود است.

بیت سه

گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن چتر گل بر سر کشی ای مرغ شبخوان، غم مخور

در این بیت، عمر به بهار، چمن به تخت و گل به چتر تشبیه شده است. درهم تنیدگی دال‌ها را در اینجا نیز به خوبی می‌توان مشاهده کرد، چراکه در دل تشبیه تخت چمن، مجاز و در دل چتر گل، استعاره نهان شده است. درهم تنیدگی دال‌ها در غزل حافظ یکی از روش‌های ایجاد چند لایه‌ای شدن معنا در کلام اوست که به کمک کشف و تحلیل نشانه‌ها و روابط حاکم در میان آن‌ها می‌توان به زنجیره‌ای به هم پیوسته و منسجم از مفاهیم گوناگون در اندیشه و کلام حافظ دست یافت.

بیت شش

ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند چون تو را نوح است کشتی بان، ز طوفان غم مخور

در این بیت نیز تشبیه فنا به سیل به عنوان یک دال محوری در غزل قابل توجه است، چراکه با برقراری اغراق در این رابطه دوسویه، تبیین‌کننده درهم تنیدگی رمزگان شده است. در پایان این بخش، یادآوری می‌شود که بسامد بالای کاربرد عناصر زیبایی‌شناختی این غزل به ویژه مراعات‌النظیر و دال‌های استعاری با درهم تنیدگی رمزگان، یکی از عوامل اصلی القای معانی صریح و ضمنی و دلالت‌های متنوع و ایجاد لایه‌های فراوان در سطح معناشناسی این غزل است.

۳-۴. انگیزتگی دال‌ها

در بررسی انگیزتگی دال‌ها در این غزل، موارد زیر به دست آمد

بیت یک

یو سف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور کلبه احزان شود روزی گلستان، غم مخور

در این بیت با دو گروه اسمی زیر روبه‌رو هستیم:

- یوسف گم گشته: ترکیبی وصفی که دال مورد نظر ما (یوسف) به وسیله صفت (گمگشته) مقید و معنای آن محدود و خاص شده است (یوسف پسر یعقوب نبی).
 - کلبه احزان: ترکیبی اضافی که دال مورد نظر ما (کلبه) به وسیله مضاف‌الیه (احزان) مقید و معنای آن محدود شده است (خانه یعقوب هنگام دوری یوسف). البته برخی اصطلاح‌سازان چنین تعریفی نیز برای آن وضع کرده‌اند: کلبه احزان، وقت حزن را گویند که به سبب فقدان معشوق رخ بنماید (حمیدیان، جلد ۴، ۱۳۹۱: ۲۸۰۰).

بیت دو

ای دل غمدیده، حالت به شود، دل بد مکن وین سر شوریده باز آید به کنعان، غم مخور

در این بیت در دو ترکیب وصفی «دل غمدیده و سر شوریده»، عامل انگیزتگی دل و سر، به ترتیب صفت غم دیده و شوریده است که باعث شده هر دو دال، دلالت گر اندوه و آشفستگی اوضاع بشوند.

بیت سه

گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن چتر گل بر سر کشی ای مرغ شبخوان، غم مخور

این بیت از نظر انگیزتگی دال‌ها، بسیار قابل توجه است:
 بهار، چمن، گل و مرغ به وسیله قرار گرفتن در گروه‌های اسمی «بهار عمر، تخت چمن، چتر گل، مرغ خوش خوان» دارای معانی خاص و محدود شده و انگیزتگیشان افزایش یافته است.

بیت پنج

هان م شو نومید چون واقف نه‌ای از سر غیب باشد اندر پرده بازی‌های پنهان، غم مخور

در این بیت با دال بازی روبه‌رو هستیم که با مقید شدن به وسیله صفت پنهان، دلالت بر غیبی بودن امور انسان دارد و سبب انگیزتگی دال شده است.

بیت شش

ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند چون تو را نوح است کشتی بان، ز طوفان غم مخور

با در نظر گرفتن سیل و بنیاد به عنوان دال ادبی در این بیت، متوجه می‌شویم که به ترتیب بر مدلول فنا و هستی دلالت کرده‌اند. این محدودیت با قرار گرفتن در دو ساختار اضافه تشبیهی و استعاری ایجاد شده و انگیزتگی نشانه‌ها را افزایش داده است.

بیت هفت

در بیابان گر به شوق کعبه خواهی زد قدم سرزنش‌ها گر کند خار مگیلان، غم مخور

خار در ترکیب وصفی خار مگیلان انگیزتگی چندانی ندارد و فقط دلالت بر سختی دارد و معنا را اغراق‌آمیزتر کرده است.

بیت هشت

گرچه منزل بس خطرناک است و مقصد بس بعید هیچ راهی نیست کان را نیست پایان، غم مخور

در این بیت نیز ترکیب وصفی «هیچ راه» عامل ایجاد اغراق در مدلول راه «راه عشق» شده و سبب انگیزتگی در دال نشده است.

بیت نه

حال ما در فرقت جانان و ابرام رقیب جمله می‌داند خدای حال گردان، غم مخور

انگیزتگی دو رمز جانان و رقیب به عنوان مضاف‌الیه در گروه اسمی «فرقت جانان» و «ابرام رقیب» با محدودیت معنا، افزایش یافته است.

بیت ده

حافظا، در کنج فقر و خلوت شب‌های تار تا بود وردت دعا و درس قرآن، غم مخور

در این بیت اضافه شدن قرآن به درس، معنایی خاص و محدود به آن بخشیده و نشانه را انگیزته کرده است.

مقید شدن دال‌های محوری این غزل با قرار گرفتن در گروه‌های اسمی گوناگون، جز دو مورد، میزان انگیزتگی نشانه‌ها را افزایش داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

پس از ارائه و تحلیل یافته‌ها، نتایج زیر متناسب با هر بخش قابل تبیین است.

الف- انگیزتگی دال‌ها

در این پژوهش بحث انگیزتگی سوسوری به این معنا که هر چه دال‌های زبان مقیدتر باشند، محدودیت معنایی بیشتری می‌یابند به خوبی قابل مشاهده است. از نظر سوسور، تغییر در ساختار زبانی دال‌ها می‌تواند از بار نشانه‌ای آن‌ها بکاهد و معانی رمزی آن‌ها را محدود کند. بر این اساس در بیشتر موارد همنشینی دال‌ها با واژه‌های دیگر به آن‌ها مفاهیم خاص و منحصر به فرد می‌دهد و آن‌ها را از مفهوم عام (تیره) دور می‌کند. به عبارت دیگر، جایگاه خاص دال‌ها در محور همنشینی زبان در تعداد مدلول‌ها تأثیرگذار خواهد بود. البته قرار گرفتن رمز در گروهی از کلمات الزاماً نمی‌تواند نشانگر انگیزتگی باشد و درجه و میزان انگیزتگی نیز در همه دال‌ها یکسان نیست (انگیزته، نیمه‌انگیزته، غیرانگیزته). به عنوان مثال، همراه شدن خار با مغیلان در بیت هفت، تفاوت معنایی چندانی ایجاد نکرده است. در این قبیل گروه‌ها وابسته‌های پیشین و پسین، تنها جنبه تکمیلی دارد که می‌توان این تپ نشانه‌ها را نشانه‌های نیمه‌انگیزته نامید. همچنین شاید بتوان این گونه گفت که هر چه اضافه‌های تشبیهی در متن بیشتر باشد، دال‌ها انگیزته‌تر می‌شوند. با بررسی دال‌هایی که در جایگاه مشابه قرار می‌گیرند این نتیجه به دست می‌آید که با محدود شدن به وسیله مشابه، دارای انگیزتگی بیشتر می‌شوند. پس می‌توان گفت کاربست تشبیه در رمزگان با تبدیل یک اسم عام به اسمی خاص در افزایش انگیزتگی دال تأثیرگذار است. به عنوان مثال، «سیل» اسمی عام است، اما هنگام قرار گرفتن به عنوان مشابه (سیل فنا)، مدلول فنا را تداعی می‌کند که یک مفهوم ضمنی است و از معنای صریح خود فاصله گرفته است. این نتیجه‌گیری برای اضافه‌های استعاری و برخی از ترکیب‌های وصفی نیز قابل تعمیم و بیان است (به ویژه دال‌هایی که با این و آن مقید می‌شوند).

بنابراین از روش‌های اختصاصی کردن رمزگان در یک متن (ایجاد شفافیت در معنا)، قرار دادن آن رمز در ساختار اضافه‌های تشبیهی، استعاری یا ترکیب‌های وصفی است و از آنجا که انگیختگی سبب محدودیت و مقید شدن معنای دال (مدلول و دلالت) می‌شود در کاهش سطوح و لایه‌های معنا و حفظ معنای شفاف و غیرانگیخته نشانه نیز مؤثر است. براساس بررسی رمزگان در متن غزل مورد پژوهش، روش‌های انگیختگی دال و محدود و مقید شدن مدلول و دلالت عبارتند از:

- ۱- نشستن در جایگاه موصوف در ترکیب وصفی (پذیرش صفت پیشین یا پسین)
- ۲- نشستن در جایگاه مضاف در ترکیب اضافی (پذیرش مضاف‌الیه)
- ۳- نشستن در جایگاه مشبه‌به در تشبیه اضافی
- ۴- نشستن در جایگاه وجه شبه در اضافه استعاری
- ۵- نشستن روی محور همنشینی و بهره‌گیری از جادوی مجاورت
- ۶- وجود دلالت‌های صریح در بیت -پس یا پیش دال مورد نظر- می‌تواند یکی از دلایل انگیختگی نشانه به حساب بیاید، چراکه به گونه‌ای سبب مقید شدن مدلول و محدود شدن مفاهیم ضمنی دال خواهد شد.

ب- درهم‌تنیدگی دال‌ها

درهم‌تنیدگی دال‌ها در غزل حافظ یکی از روش‌های ایجاد چند لایه‌ای شدن معنا در کلام اوست که به کمک کشف و تحلیل نشانه‌ها و روابط حاکم در میان آن‌ها می‌توان به زنجیره‌ای به هم پیوسته و منسجم از مفاهیم گوناگون در اندیشه و کلام او دست یافت. همچنین درهم‌تنیدگی رمزگان، یکی از عوامل اصلی القای معانی صریح و ضمنی و دلالت‌های متنوع و ایجاد لایه‌های فراوان در سطح معناشناسی غزلیات حافظ است. در حقیقت، چند بعدی بودن تصاویر شاعرانه، درهم‌تنیدگی نشانه‌ها را به عنوان یکی از عوامل گسترش معنا و چندلایه‌ای بودن مضامین شعری، تبیین می‌کند. علاوه بر این، وجود تصاویر بدیع و درهم‌تنیده اوج شاهکار هنری حافظ را در ایجاد ایماژ و تخیل شاعرانه نیز نمایان می‌کند.

ج- وجه غالب عناصر زیبایی‌شناسی در رمزگان غزل

پس از بررسی عناصر زیبایی‌شناسی رمزگان در غزل انتخابی، مشخص شد که وجه غالب این عناصر مراعات‌النظیر است. با توجه به پژوهش‌های انجام شده به وسیله محقق این مقاله در غزلیات حافظ

به نظر می‌رسد کاربرد زنجیره‌های متعدد معنایی (مراعات‌النظیر و تناسب) یکی از عوامل اصلی ایجاد تصاویر سه یا چند بعدی در محور طولی هر غزل است. گویی واژه‌گزینی‌های خواجه - به منظور ساخت این شبکه‌های مراعات‌النظیر و تناسب - کاملاً آگاهانه و عمدی صورت گرفته که علاوه بر ایجاد پیوند میان ابیات، خلق موسیقی و آفرینش کلام هنری، منجر به آفرینش تصاویر اندام‌وار بکر و هنری و در نهایت نشانگر ساختاری یک دست، به هم پیوسته و منسجم در کلیت متن سروده نیز می‌شود.

در پایان، لازم به ذکر است که با مشخص شدن هسته مرکزی رمزگان و کدهای تقویت‌کننده آن در متن غزل و تبیین روابط آن‌ها می‌توان به لایه‌هایی تازه و بکر از سطوح فراوان معنا در غزلیات حافظ بر پایه توجه به روابط و پیوند ابیات در محور طولی غزل دست یافت. رویکردی که در نهایت با تأکید بر عدم قطعیت رابطه دال و مدلول‌ها و نمایاندن بازی بی‌پایان دلالت‌ها، خواننده را به این نتیجه معقول می‌رساند که اعلام یک مفهوم قراردادی و مطلق برای متن چندلایه‌ای همچون غزل‌های حافظ، کاری غیرعلمی و ناپذیرفتنی خواهد بود.

زبان حافظ در متن این غزل، زبان همدلی و هم‌حسی است. او با انتخاب ردیف «غم مخور» با لحنی تأکیدی از خواننده می‌خواهد که به دل بد نیاورد و با یقین به لطف نهانی خداوند آگاه باشد که خداوند فریادرس است و حال بد را به نیکو مبدل می‌گرداند (برابر با جمله: «يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ وَالْأَبْصَارِ» یا «يَا مُحَوِّلَ الْحَوَالِ وَالْأَحْوَالِ»).

از بیشتر ابیات این غزل ظاهر می‌شود که خواجه پس از وصال به فراق مبتلا شده و سال‌ها به آن مبتلا بوده و با این بیانات، خود را به فرارسیدن روزگار وصل‌دلداری داده است (سعادت‌پرور، ۱۳۸۸: ۵۲). در حقیقت، حافظ با بهره‌گیری از دو گونه رمزگان کنشی پیشگویانه و پند و اندرز و با ظرافت و نکته‌دانی در مورد چند معنایی بودن فعل «غم مخور»، پیام خوش‌باشی، امید و مثبت‌اندیشی نسبت به آینده را به گیرندگان ارسال کرده است. هرچند ظاهر این سروده، فرم روایی ندارد، حافظ با بهره‌گیری از کنش تک‌گویی، کلیت گفتمان غزل را با محوریت ردیف فعلی «غم مخور» دستوردهنده و تصمیم‌گیرنده از آغاز تا پایان با پیرنگی قوی پیش می‌برد. کنش مسلط بر این غزل، وصل، شادی و به سامان شدن اوضاع است. در اصل گذر از دوران فرقت و اندوه و رسیدن به مقصد و منزل غایی به یاری لطف الهی مهم‌ترین رویداد مطرح در شعر مورد نظر خواهد بود (نوعی گذر و سفر از سیاهی به سپیدی و روشنایی).

سیاسگزاری

در پایان بر خود بایسته می‌دانم که از استاد فرهیخته، جناب آقای دکتر محسن ذوالفقاری، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه اراک و نیز استاد راهنمای این جانب که بنده را در همه مراحل انجام این پژوهش، همراهی و یاری نمودند، سپاسگزاری نمایم.

تعارض منافع

نویسندگان هیچ گونه تعارض منافع ندارند.

منابع

قرآن کریم

اختیار، منصور. (۱۳۴۸). معنی‌شناسی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
اسکولز، رابرت. (۱۳۸۳). *درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات*. ترجمه فرزانه طاهری. تهران: انتشارات آگاه.

آلن گراهام. (۱۳۸۵). *بینامتنیت*. ترجمه پیام یزدانجو. تهران: نشر مرکز.
بارت، رولان. (۱۳۸۶). *امپراطوری نشانه‌ها*. ترجمه ناصر فکوهی. تهران: نشر نی.
باطنی، محمد رضا. (۱۳۵۶). *درباره زبان (مجموعه مقالات)*. تهران: انتشارات فاروس ایران.
_____ (۱۳۶۷). *کلمات تیره و شفاف: بحثی در معناشناسی*. تهران: انتشارات فاروس ایران.

برگر، آرتور آسا. (۱۳۸۵). *نقد فرهنگی*. ترجمه حمیرا شیرزاده. تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
تادیه، ژان لیو. (۱۳۷۸). *نقد ادبی در قرن بیستم*. ترجمه مهشید نونهالی. تهران: انتشارات نیلوفر.
چندلر، دانیل. (۱۳۸۷). *مبانی نشانه‌شناسی*. ترجمه مهدی پارسا. چاپ دوم. تهران: سوره مهر.
حافظ شیرازی، شمس‌الدین محمد. (۱۳۶۷). *دیوان*. تصحیح قزوینی و غنی. به اهتمام ع- جریزه‌دار. تهران: بنیاد سینمایی فارابی.

حمیدیان، سعید. (۱۳۹۱). *شرح شوق*. تهران: نشر قطره.
خرم‌شاهی، بهالالدین. (۱۳۹۶). *حافظ نامه*. چاپ بیست و دوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی کتیبه.

دوسوسور، فردینان. (۱۳۷۸). *دوره زبان‌شناسی عمومی*. ترجمه کوروش صفوی. چاپ اول. تهران: هرمس.

- ذوالنور، رحیم. (۱۳۸۸). در جست‌وجوی حافظ. چاپ پنجم. تهران: چاپ گلستان.
- رابینز، آر. اچ. (۱۳۷۰). تاریخ مختصر زبان‌شناسی. ترجمه محمد علی حق‌شناس. تهران: نشر مرکز.
- سجودی، فرزانه. (۱۳۸۲). نشانه‌شناسی کاربردی. تهران: نشر قصه.
- سعادت‌پرور، علی. (۱۳۸۸). جمال آفتاب. شرحی بر دیوان حافظ، برگرفته از جلسات اخلاقی علامه سید محمد حسین طباطبایی. چاپ هفتم. تهران: مجتمع چاپ و نشر رویداد و انتشارات احیای کتاب.
- سلدن، رامان. (۱۳۸۴). راهنمای نظریه ادبی معاصر. ترجمه عباس مخبر. چاپ سوم. تهران: انتشارات طرح نو.
- فتوحی، محمود. (۱۳۹۱). سبک‌شناسی. تهران: انتشارات سخن.
- کالر، جاناتان. (۱۳۷۸). زبان‌شناسی ساختاری، نشانه‌شناسی. ترجمه کوروش صفوی. تهران: نشر هرمس.
- کالر، جاناتان. (۱۳۸۸). در جست‌وجوی نشانه‌ها (نشانه‌شناسی، ادبیات، و اسازی). ترجمه لیلا و تینا امرالهی. تهران: انتشارات علم.
- گیرو، پی. یر. (۱۳۸۰). نشانه‌شناسی. ترجمه محمد نبوی. تهران: انتشارات آگاه.
- مارتین، والاس. (۱۳۸۶). نظریه‌های روایت. ترجمه محمد شهباز. چاپ دوم. تهران: نشر هرمس.
- محسنیان راد، مهدی. (۱۳۸۵). ارتباط‌شناسی. چاپ هفتم. تهران: سروش.
- مقدادی، بهرام. (۱۳۷۸). فرهنگ اصطلاحات ادبی، از افلاطون تا عصر حاضر. تهران: انتشارات فکر روز.
- میرعمادی، سید علی. (۱۳۸۴). فرهنگ توصیفی نشانه‌شناسی، معرفت و زبان آموز. چاپ اول. تهران: انتشارات معرفت.
- هریس، روی. (۱۳۸۱). زبان، سوسور و وینکشتاین. ترجمه اسماعیل فقیه. تهران: نشر مرکز.

Translated References to English

- The Holy Quran. [In Persian]
- Ekhtiar, M. (1969). Semantics. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
- Scholes, R. (2004). An Introduction to Structuralism in Literature. Translated by Farzaneh Taheri. Tehran: Agah Publications. [In Persian]
- Alan Graham. (2006). Intertextuality. Yazdanzoo, P. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Bart, R. (2007). Empire of Signs. Fekouhi, N. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Batani, M. R. (1977). On Language (Collection of Articles). Tehran: Faros Iran Publishing. [In Persian]
- Batani, M. R. (1988). Dark and clear words: A discussion in semantics. Tehran: Faros Iran Publishing. [In Persian]

- Berger, A. A. (2006). Cultural Criticism. Translated by Shirzadeh, H. Tehran: Center for the Recognition of Islam and Iran. [In Persian]
- Tadiyeh, J. L. (1999). Literary Criticism in the Twentieth Century. Translated by Nonhali, M. Tehran: Niloufar Publications. [In Persian]
- Chandler, D. (2008). Fundamentals of Semiotics. Translated by Parsa, M. Second edition. Tehran: Surah Mehr Publishing. [In Persian]
- Hafez Shirazi, Sh. M. (1988). Divan. edited by Qazvini and Ghani, by Jarbzehdar, A. Tehran: Farabi Cinema Foundation. [In Persian]
- Hamidian, S. (2012). Sharh Shogh. Tehran: Qatreh Publishing. [In Persian]
- Khorram Shahi, B. (2017). Hafeznameh. 22nd Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications of the Inscription. [In Persian]
- Dososour, F. (1999). General Linguistics Course. Translated by Safavid, K. First edition. Tehran: Hormes Publishing. [In Persian]
- Zulnoor, R. (2009). In Search of Hafez. Fifth edition. Tehran: Golestan Press. [In Persian]
- Robbins, R. H. (1991). A Brief History of Linguistics. Translated by Haghshenas, M. A. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Sojudi, F. (2003). Applied Semiotics. Tehran: Story Publishing. [In Persian]
- Saadat Parvar, A. (2009). Jamal Aftab, A Commentary on Hafez's Divan, taken from the moral sessions of Allama Seyyed Mohammad Hossein Tabatabai. Seventh edition. Tehran: Event Publishing Complex and Book Revival Publications. [In Persian]
- Selden, R. (2005). Guide to Contemporary Literary Theory. Translated by Abbas Mokhber. Third edition. Tehran: New design, printed in the original language. [In Persian]
- Fotouhi, M. (2012). Stylistics. Tehran: Sokhan Publications. [In Persian]
- Caller, J. (1999). Structural Linguistics, Semiotics. Translator: Safavid, K. Tehran: Hermes Publishing. [In Persian]
- Color, J. (2009). In Search of Signs (Semiotics, Literature, Deconstruction). Translated by Leila and Tina Amrollahi. Tehran: Elm Publishing. [In Persian]
- Giro, P. (2001). Semiotics. Translated by Nabavi, M. Tehran: Agah Publications. [In Persian]
- Martin, W. (2007). Narrative Theories. Translated by Shahba, M. Second edition. Tehran: Hermes. Mohsenian Rad, M. (2006). Communication. Seventh edition. Tehran: Soroush Publishing. [In Persian]
- Meghdadi, B. (1999). Dictionary of Literary Terms, from Plato to the Present Age. Tehran: Fekr Rooz Publications. [In Persian]
- Mir Emadi, S. A. (2005). Descriptive Culture of Semiotics, Knowledge and Language Learning. First edition. Tehran: Marefat Publishing. [In Persian]
- Harris, R. (2002). Language, Saussure and Winkenstein. Translator: Faqih, I. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]